

Zhanna Nekrashevich-Karotkaja / Жанна Некрашэвіч-Кароткая

Adam Mickiewicz University, Poznań (Poland)

e-mail: zhanek@amu.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-9544-2159>

„Мая Беларусь” нямецкіх гуманітарыяў

Belarus-Reisen. Empfehlungen aus der deutschen

Wissenschaft, hrsg. von Thomas M. Bohn und Marion Rutz.

Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2020, 270 s.

Ідэя „напісання кнігі пра Беларусь” лунала ў паветры Германіі практычна з пачатку XXI стагоддзя, але найбольшую актыўнасць адпаведныя інтэнцыі набылі ў апошнія гады. Вытлумачэнне гэтай акалічнасці знайсці няцяжка ў выпадку краіны, якая знаходзіцца „ў цэнтры або заходніх, або ўсходніх мандыялісцкіх летуценняў” (Martysûk, 2017, s. 207). Менавіта ідэя летуцення, мары, успаміну пра Беларусь легла ў аснову канцэпцыі кнігі *Belarus-Reisen. Empfehlungen aus der deutschen Wissenschaft* (Падарожжы ў Беларусь: парады ад нямецкіх навукоўцаў), якая стала сумесным выдавецкім праектам вучоных з універсітэта горада Гісэн у Германіі: гісторыка Томаса Бона і літаратуразнаўцы Марыён Рутц, якія, у сваю чаргу, прапанавалі ўдзел у праекце сваім калегам. Праўда, мары і летуценні аўтараў гэтай кнігі маюць зусім рэальную аснову: яны грунтуюцца на іх асабістых перажываннях і ўражаннях ад сустрэч з Беларуссю – у геаграфічным (ландшафтным), культурным, даследчыцкім і перадусім „чалавечым” вымярэнні. Зборнік складаецца з шаснаццаці эсэ: два з іх напісалі самі выдаўцы-навукоўцы; яшчэ чатырнаццаць – іх калегі ды вучні, якія мелі ў жыцці досвед спазнання Беларусі, беларусаў і беларушчыны. Галоўнай устаноўкай была арыентацыя на шырокага нямецкага чытача.

Ва ўступе з „летуценнай” назвай (*A Belarusian Dream*) праблематызуецца моўна-намінацыйны аспект: сучасная нямецкая гуманістыка бачыць неабходнасць развітацца з пашыранай у Германіі назвай краіны *Weißrussland*, якая ў марфалагічных адносінах прыналежная да ніякага роду. „У выпадку Беларусі, – даводзяць выдаўцы, – якая так упэўнена праяўляе сябе ў сваёй рэвалюцыі, мы маем

справу з жаночым родам, з жанчынай” (с. VII–VIII). Аўтары зборніка ў большасці сваёй не толькі карыстаюцца назвай дзяржавы з артыклем жаночага роду (*die Belarus*), але таксама ўжываюць форму прыметніка *Belarusisch* з адной літарай „s“ (472 выпадкі на 61 выпадак ужывання формы *Belarussisch*). Гэтыя інавацыйныя высілкі ў марфалагічна-граматычнай сістэме нямецкай мовы прадпрымаюцца з адзінай матывацыяй: сфарміраваць у чытача з нямецкай культурнай прасторы ўсведамленне пра „сімвалічную дыстанцыю”, якая аддзяляе Беларусь ад Расіі. Арфаграфічныя інавацыі падлягаюць і філасофскаму асэнсаванню (не былі б то немцы!): у форме *B/belarusisch*, на думку ўкладальнікаў кнігі, утрымліваецца слушны момант адчужэння, які выдатна стасуецца з вобразам краіны як „белай плямы” ў Еўропе.

Агульную канцэпцыю кнігі найлепшымі чынам ілюструе артыкул лінгвіста Марка Бругемана: ён прэзентуе моманты адмысловага моўна-палітычнага душэўнага стану, які вызначае сённяшняю Беларусь. Дэмакратычны дыскурс пасля падзей жніўня 2020 года вызначаюць, на думку аўтара, жанчыны – мірныя пратэстоўцы, а таксама беларуская мова. Слова „сцяг” без далейшых удакладненняў ясна маркіруе нацыянальны сімвал. Жанчына і сцяг утвараюць адмысловую пару¹. Апроч таго, слова „сцяг/сьцяг” разглядаецца аўтарам у кантэксце існуючага арфаграфічнага расколу паміж „клясычным” правапісам і акадэмічнай нормай беларускай мовы, у сувязі з чым нават у Вікіпедыі існуюць два варыянты беларускай мовы з дзвюма канкуруючымі арфаграфіямі.

Прыгадаю тут літаратуразнаўца Саймана Льюіса, аўтара яшчэ адной выдатнай кнігі пра Беларусь, якая выйшла ў 2019 годзе. Заяўляючы ў загалёўку сваёй кнігі пра ўласную альтэрнатыўную прэзентацыю Беларусі, ён адштурхоўваецца ад заштампаванага ўяўлення пра краіну як „постсавецкі парк Юрскага перыяду” (Lewis, 2019, s. 1). Падобным чынам, перад аўтарамі *Падарожжаў у Беларусь...* стаяла няпростая задача: у сітуацыі небывалага да жніўня 2020 года ўсплёску цікавасці да Беларусі зрабіць свой унёсак у адэкватнае інфармаванне нямецкамоўнай грамадскасці пра гэту краіну, якая не павінна больш заставацца пустым месцам і ствараць нагоды для бязглуздых пытанняў, кшталту: ці ёсць наогул розніца паміж Беларуссю і Расіяй; ці Беларусь – гэта не частка Расіі? Пры гэтым ледзь не кожны аўтар даводзіць, як мала ведалі яны (а значыць, ведаюць іх суайчыннікі) пра нашу краіну. З досведу маіх падарожжаў у Германію магу толькі пацвердзіць, што – на жаль – гэта сапраўды так.

Кніга прызначана для перыяду *Home Office* у сувязі з эпідэміяй каронавіруса – маўляў, седзячы на ізаляцыі, пачытайце і вызначце сабе маршруты будучых вандровак. Што да аўтараў, то імі аказаліся тыя навукоўцы, якія, з аднаго боку, захапляюцца беларускай музыкай, літаратурай, архітэктурай, наведваюць кнігарню „Логвінаў”, але, з іншага боку, вандруюць па брукаванках і гравейках

¹ Гэтая ідэя візуальна ўвасоблена на вокладцы кнігі: фотаздымак жаночага сілуэта на фоне бела-чырвона-белага сцяга.

Беларусі, блукаюць па лабірынтах Нацыянальнай Бібліятэкі ў Мінску і спазнаюць „соннае мястэчка Івянец” (Гун-Брыт Колер); захапляюцца Горадам Сонца Артура Клінава ды ацэньваюць „сацыялістычны шарм Брэста і еўрапейскае аблічча Гродна” (Аліса Мюлер), прыглядаюцца да Глыбокага з Касцёлам насупраць Царквы і месцам, на якім спалілі Сінагогу (Магдалена Валігурска). Яны кантактуюць з самымі рознымі людзьмі – навукоўцамі, міліцыянерамі, прадпрымальнікамі, хатнімі гаспадынямі, у тым ліку з 90-гадовай бабай Варай; прымаюць удзел у парадзе Перамогі 9 мая, дзівяцца на манументальны знак горада на ўездзе ў Салігорск – вышынёй у некалькі метраў, па-дзіцячаму шчыра захапляюцца жывымі парсючкамі на рынку ў Ракаве. Генрых Кіршбаўм і Яраслава Ананька склалі верш пра Наваградак „на дваіх” – на беларускай і на нямецкай мовах, – бо ім не хапіла аднаго дня на „фізічнае” (вандроўнае і духоўнае) спазнанне старажытнага горада. Усе гэтыя прызнанні – найлепшае сведчанне таго, што аўтары насамрэч «у тэме».

Падсумаваць плён іх аналітычнай творчасці, часам аздобленай лёгкай (сама)-іроніяй або рамантычнай настальгіяй, аказалася зусім не простаю задачай. Аксана Бязлепкіна, гаворачы пра адносіны да літаратурнай класікі, слухна сцвярджала: каб яе зразумець, трэба быць падрыхтаваным чытачом; „а «перабраць» класіку, жартоўна пераасэнсавать яе – прасцей” (Bâzlepkina, 2014, s. 516). Падобным чынам, узровень падрыхтаванасці аўтараў эсэ розны: хтосьці больш фармальна і механічна „перабраў” свае ўспаміны пра Беларусь у адпаведнасці з добра зразумелымі нямецкаму чытачу прапагандысцкімі клішэ, хтосьці стварыў на іх аснове насамрэч прафесійны, вельмі кваліфікаваны аналітычны дыкурс. Было адразу заўважна, калі ў сваёй візіі Беларусі аўтар збіваў(ла)ся на той прасцейшы шлях „перабірачкі”: аповед адразу набываў стылістыку „страшылак” перыяду халоднай вайны пра пажарную трывогу ўначы і пра тараканаў у студэнцкім інтэрнаце, якія з парога кідаюцца вам пад ногі; пра монстрападобную дзяжурную ў тым жа інтэрнаце; пра бязглузду бюракратыю, некампетэнтнасць і страшэнную блытаніну (г. зн. адсутнасць „орднунга”), бязлікую камерцыйную рэкламу на вуліцах Мінска, пра выпадкі карупцыі пры перасячэнні мяжы... Што праўда, гэтыя анекдоты з серыі „забаваў для піпла” ніяк не выпукліваюць вобраз Беларусі: мільгаценне твараў палітыкаў на плакатах паабапал аўтатрасаў у Германіі ў перыяд выбарчай кампаніі – такая ж „прамыўка мазгоў”, як рэкламныя шчыты „Я люблю Беларусь” паабапал дарог у Беларусі; пажарную трывогу ўначы мне даводзілася рэгулярна перажываць у студэнцкім інтэрнаце ў Польшчы, а нямецкі Хаўсмайстар у студэнцкім гатэлі Дрэздэна выпраменьваў не больш пазітыву, чым размаляваная яркай памадай дзяжурная-зомбі ў мінскім інтэрнаце Сямёрка.

Падобныя „жахі-прыбабахі”, разлічаныя на хатніх гаспадынь і пенсіянераў, у кнізе ёсць, але іх колькасць не „зашкальвае”, яны не дамінуюць, няхай сабе часам суправаджаюцца рафінавана іранічным *Honni soit, qui mal y pense* – „ганьба таму, хто падумае благое”, што быццам бы сказаў па-французску англійскі

кароль Эдуард III, – канешне, зусім не ў сувязі з Беларуссю. Разам з тым, усе аўтары (нават аматар (пост)савецкіх анекдотаў, якім праявіў сябе Рубэн Бівальд) дружна пацвердзілі слухнасць вылучаных С. Льюісам дзвюх дамінантных характарыстык сучаснай культурнай выявы краіны: першая – поліфанічнасць, другая – разрыў паміж гісторыяй і памяццю (Lewis, 2019, s. 1–2). Пры гэтым з эсэ больш стараных аўтараў вымалёўваліся вельмі істотныя, часам нечаканыя нават для вопытных даследчыкаў, адметнасці сённяшняй – і былой – беларускай ідэнтычнасці.

Па прачытанні *Падарожжаў у Беларусь...* я склала рээстр (можа, пад уздзеяннем нямецкага духу з яго „орднунгам”?) такіх „месцаў памяці”, рэlevantных для беларускай дзяржавы (праўда, не заўсёды для беларусаў), на якія перадусім звярталі ўвагу навукоўцы з Германіі. Пачну з дзвюх характарыстык, вылучаных Льюісам.

1. Разрыў паміж гісторыяй і памяццю, паміж гісторыяй і сучаснасцю найярчэй праяўляўся для аўтараў у абсурднасці музейнага дыскурсу Беларусі. Фелікс Акерман успамінае сваю вандроўку ў гісторыка-археалагічны музей у гродзенскім Старым замку. Копія артэфакта 18 стагоддзя суправаджалася подпісам на беларускай (а не на польскай, як было ў арыгінале) мове; прадаўшчыца квітку за паўтары гадзіны да заканчэння працы папярэдзіла, што яны хутка зачыняюцца; музейная наглядчыца фарбавала пазногці і нервалася з прычыны цікаўнасці і марудлівасці візіцёра. Адрозна ж успомніўся ўласны вопыт наведвання аддзелу рэдкай кнігі ў гэтым музеі – у мяне былі дакладна тыя ж вынікі і ўражанні! І я з уздыхам палёгкі пазбылася комплексу непаўнаважнасці: дванаццаць гадоў таму падалося, што гэта менавіта я не прайшла «фэйс-кантролю» і справакавала выключна непрыязнае стаўленне да сябе з боку непадступных супрацоўніц музея. Праўда, спадар Акерман занадта крытычна робіць акцэнт на тым, што Грунвальдская бітва прадстаўлена ў музеі як беларуская гісторыя поспеху, а літоўскі князь Вітаўт – як беларускі валадар (с. 6). У любым гістарычным музеі Літвы мы напаткаем аналагічны перакос – толькі з заменай эпітэта „беларускі” на эпітэт „літоўскі”, – ці не так? А Вялікае Княства было ўсё ж такі агульным домам. Такім чынам, імкненне „перацягнуць коўдру на сябе”, падобна, не з’яўляецца прэрагатывай Беларусі.

2. Вобраз Беларусі як сувязнога звяна найчасцей спалучаецца ў кнізе з вобразам поліфаніі, але адначасова і з вобразам фантомнасці. Функцыянальная асацыяцыя „Беларусі, якая злучае” была зыходным уражаннем Марыён Рутц: яна ўпершыню ўбачыла Беларусь з вакна вагона, едучы з Германіі ў Расію. Пазней працэс спазнання Беларусі (якая паўстала для яе культуралагічнага асэнсавання некранутым „цаліком”) спрычыніўся да яе фарміравання як літаратуразнаўчы-медыявіста. Паступова даследчыца ўсвядоміла зусім іншую – культурную – якасць адчутай першапачаткова транзітнасці, найлепшым прыкладам чаго стала для яе творчасць Мікалая Гусоўскага і Сімяона Полацкага. „Погляд з боку Полацка, Кіева і Вільні ў самой аснове і назаўсёды змяняе пункт гледжання на

тыя веды пра даўнія эпохі, якія студэнт-славіст засвойвае ў Германіі” (с. 204). Падобным чынам, краінай „паміж Берлінам і Масквой”, але і адначасова краінай неверагоднай поліфаніі запомнілася Беларусь Ніне Велер. Адна і другая аўтаркі актыўна рэфлексуюць свае індывідуальныя перажыванні адчування транзітнасці і поліфанічнасці, пры гэтым адзначаючы ўпартае сляпое „пралятанне” паўз Беларусь заходняй медыйнай прасторы, якая быццам бы ўсяго гэтага не бачыць (ці не хоча бачыць?) на працягу цэлага постсавецкага перыяду. „У той час, – піша Ніна Велер, – як Расія пераўтваралася ў раздутую і бязглузду стракату абсурднасць сучаснасці, Беларусь заставалася “белай плямай”, маўкліва-гістарычным, кантамінаваным ландшафтам” (с. 235).

Паступовы і нялёгкі шлях спасціжэння поліфанічнасці беларускай літаратуры прайшла Крысціна Кром, для якой адпраўной тэзай у яе беларускіх штудыях было меркаванне перакладчыка Норберта Рандава пра беларусістыку як „лабочнае дзіце славістыкі” (с. 138). Даследчыца даволі крытычна ацэньвае сродкі масавай інфармацыі Нямеччыны: прэзентаваная імі перспектыва беларускага літаратурнага жыцця – надзвычай палітызаваная. Незалежныя беларускія выданні і выдавецтвы з лёгкай рукі нямецкіх крытыкаў нязменна суправаджаліся атрыбутам „пад пагрозай” або „пад пераследам”; аналітыкі ў Германіі рабілі выразны падзел на рускамоўных пісьменнікаў Беларусі як лаяльных уладам і беларускамоўных як апазіцыйных. А гэта не заўсёды так, тлумачыць Крысціна, і найлепшым прыкладам служыць неаднаразова цытаваны ёю рускамоўны аўтар Дзмітрый Строцаў, на думку якога „беларускім з’яўляецца тое, што распавядае пра беларускае” (с. 139). Ад сябе дадам, што адбытыя Дзмітрыем пятнаццаць год у „пасляжнівёньскі” перыяд пацвярджаюць слушнасць высноў Крысціны: рускамоўнасць у Беларусі не азначае лаяльнасці, беларускамоўнасць – зусім не абавязкова знак апазіцыйнасці. Як бачым, фантомам і можа карміць людзей не толькі падкантрольная беларуская прапаганда, але і незалежная заходняя прэса.

Не столькі чыста візуальныя ўражанні пра Беларусь як белы сілуэт на смартфон (,тое, што ўспрымаецца і існуе, аднак пазначае штосьці, чаго няма”, Мануэль Гілардучы), колькі глыбокія назіранні і вандроўкі ў гісторыю пераканаўча пацвярджаюць уражанне пра „фантомнасць” сучаснай культурнай выявы краіны. Томас Бон канстатуе поўнае знікненне гістарычнай Беларусі пасля Другой сусветнай вайны; прычына гэтага – не толькі сталінская калектывізацыя сельскай гаспадаркі і не толькі халакост у часы нацыстаў, але таксама ўрбанізацыя ў часы Хрушчова і меліярацыя балот у часы Брэжнева. „Разам з заняпадам яўрэйскіх мястэчкаў пачаўся працэс вымірання беларускай вёскі. Замест мультыкультурнасці ўва ўсіх аспектах жыцця запанавала руская мова як лінгва франка” (с. 37). Важнай у сэнсе разбурэння гістарычных фантомаў з’яўляецца заўвага аўтара, што толькі ў прадмове да Дудкі беларускай (1891) Францішка Багушэвіча назва Беларусь упершыню атрымлівае пашыральнае значэнне, маркіруючы не толькі гістарычную Белую Русь, а больш шырокі тэрытарыяльны абсяг. Разбуральна для любых ідэалістычна-настальгічных постсавецкіх

фантомаў гучыць кампетэнтная ацэнка сённяшняй сітуацыі ў краіне: „Фатальныя маштабы набылі пашырэнне ўлады Прэзідэнта, падтрымка планавай эканомікі, падаўленне любой апазыцыі і двухмоўнасці; кіраўніцтва дзяржавы адмовілася ад трансфармацыйных працэсаў, ажыццяўленне якіх дазволіла б краіне заняць дастойнае месца ў Еўропе ў эпоху глабалізацыі” (с. 37–38).

3. Моўная сітуацыя. Фелікс Акерман расказаў пра сваю апанаванасць гарачым жаданнем вывучыць беларускую мову – „бо гэта цалкам натуральна, гэта класна – і гэта трагічна, калі маладыя людзі ў краіне растуць з расколатай свядомасцю менавіта ў моўным плане” (с. 4). Набытыя моўныя кампетэнцыі не прыдаліся, аднак, нямецкаму лінгвісту ў Гродне: застаючыся без сваіх беларускіх сяброў, ён мог цэлымі днямі хадзіць па вуліцах, не маючы магчымасці паразмаўляць з людзьмі па-беларуску. Акрамя таго, вывучыць беларускую мову вельмі няпроста яшчэ і з той прычыны, што ледзь не кожны імкнецца да стварэння сваёй беларускай мовы, каб такім чынам звярнуць на сябе ўвагу. Тут жа з усмешкай успомніла артыкул Валера Булгакава *Мой Багушэвіч*: дыялектыка клясычнага тэксту (1998), які навуковыя кіраўнікі баяцца прапаноўваць студэнтам для падрыхтоўкі курсавых або дыпломных работ: тэкст хочацца перакласці спачатку з „булгакаўскай” на беларускую...

Гун-Брыт Колер прыводзіць вельмі паказальны прыклад моўнага пазіцыянавання і адначасова моўнай эвалюцыі сярод класікаў новай беларускай літаратуры: першыя літаратурныя вопыты Купалы былі рэалізаваны на польскай мове, Коласа – на беларускай, Бядулі – на іўрыце; адзін з нямногіх, хто адразу пачаў пісаць па-беларуску, – Максім Гарэцкі (с. 123–124). Крысціна Кром заклікае звярнуць увагу не на палітычныя, а на ўласна літаратурныя і сацыяльныя механізмы, якія прымушаюць беларускіх аўтараў „упісвацца” ў беларускую літаратуру толькі для таго, каб адкрыць для сябе замежны рынак. Даследчыца канстатуе новы фармат рэалізацыі выслоўя „няма прарока ў сваёй Айчыне”: беларускі чытач па добрай волі не чытае айчыннага аўтара, які, у сваю чаргу, шукае шляхі да чытача „ў абход”, паколькі наўпроставому шляху загадзя наканавана параза (с. 140). Падобна, менавіта такім хітра прадуманым «партызанскім» шляхам дайшла да чытача кніга *Радзіва “Прудок” Андрэя Горвата* – і зрабілася бестселерам!

Аліса Мюлер, якая першапачаткова зацікавілася Беларуссю менавіта праз яе моўную палітыку, звярнула ўвагу на змену парадыгмаў пасля крымскага крызісу 2015 года: „людзей збянтэжыла логіка, паводле якой рускамоўнае насельніцтва было патрактавана як частка Расіі” (с. 161). Гэта дало штуршок да акцэптавання беларусамі ўсяго таго, што падкрэслівала беларускую ідэнтычнасць – у першую чаргу беларускай мовы: культурна-асветніцкі праект „Мова нанова” сустрэў гарачую падтрымку. Разам з тым, прафесійна даследуючы лінгвістычныя ландшафты, даследчыца найбольш востра адчула „таксічнасць” адносінаў з Беларуссю: прыязнасць да гэтай краіны балючая. Вялізныя рэкламныя шчыты з агітацыяй на карысць беларускай мовы паслужылі штуршком для выбару тэмы

дысертацыі – але адначасова стварылі дэпрэсіўнасць успрыняцця культурнага кантэксту.

4. Вайна і яўрэі. Зразумела, што даследчыкі з Германіі ў сваіх успамінах пра Беларусь не маглі абысці гэтай тэмы. Ушанаванне памяці пра апошнюю вайну ўспрымаецца вельмі па-рознаму. Калі для Фелікса Акермана 60-годдзе Перамогі – гэта толькі „герантафільская ўрачыстасць” (с. 15), то Тобіас Хаберкорн ацэньвае культ вайны з дзяржаўна-гістарычнага пункту гледжання. „Стаўленне да Другой сусветнай вайны, – падкрэслівае даследчык, – і культываванне памяці пра яе – галоўная канстанта ў самаацэнцы беларускай дзяржавы” (с. 95). Пад час парад Перамогі каля Палаца Рэспублікі ў Мінску ён заўважыў людзей у капелюшах з літоўскімі і латышскімі нацыянальнымі колерамі. Людзі прызналіся яму, што прязджаюць у Мінск адмыслова дзеля ўдзелу ў парадзе, якога, канешне, няма ўжо ні ў Вільнюсе, ні ў Рызе. Сам парад Перамогі даследчык вельмі ўдала патрактаваў як „выраз грамадзянскай згоды, падмацаваны пампезнай інсцэнізацыяй” (с. 96). У сувязі з наведваннем Азарычаў вучоны вельмі дыпламатычна і без наўпроставага асуджэння адзначыў дамінаванне абагульняючага нацыянальнага дыскурсу ў ваенным наратыве, у якім (у адрозненне ад іншых краін) не робіцца акцэнт на яўрэйскай тэме. „Усе замардаваныя там жыхары рэгіёна, згодна з сённяшняй дзяржаўнай устаноўкай, – беларусы. У гэтай інастасі яны ўвасабляюць нацыянальную траўму сённяшняй дзяржавы, якая іх агаясаміла” (с. 99). Выснова, зробленая аўтарам, робіць гонар яго назіральнасці і аналітычным здольнасцям: слабая прадстаўленасць „яўрэйскай” тэмы ў сучасным ваенна-гістарычным наратыве Беларусі – лакмусавая паперка крызісу нацыянальнай самасвядомасці саміх беларусаў. Аднак не-акцэнтаванне яўрэйскай тэмы ні ў якім разе не сведчыць пра абыякавасць беларусаў да трагедыі яўрэйскага народа (на што яўна намякаюць іншыя аўтары).

Найбольш пераканаўчай (прынамсі для мяне) прэзентацыяй „яўрэйскай тэмы” ў кнізе з’яўляецца артыкул Стэфана Родэвальда. Праз прызму канфесійнай гісторыі даследчык распавядае пра кантакты Сымона Буднага з мясцовымі іўдзейскімі багасловамі, а таксама пра „яўрэйскія” кантакты Полацка ў галіне рэлігійнай палемікі з Заходняй Еўропай. Аўтар паведамляе, што ў канцы 18 ст. Полацк робіцца цэнтрам рэлігійнай палемікі паміж рознымі плынямі іўдаізму, а славітае ўрачыстае перанясенне мошчаў Святой Еўфрасінні Полацкай спрычынілася да рэпрэсій супраць яўрэйскага насельніцтва горада. „Гэтыя мікрагістарычныя спробы асэнсавання гісторыі Полацка, – канстатуе С. Родэвальд, – могуць праілюстраваць, наколькі цэлы рэгіён мог і можа ўбудовацца ў надрэгіянальны транскантынентальны кантэкст у любы час” (с. 193).

5. Горад – вёска – „мая Беларусь”. Урбаністычная тэма (перадусім „з падачы” гісэнскіх гісторыкаў) поруч з праблемай варыятыўнасці тапонімаў займае асаблівае месца ў кнізе Падарожжы ў Беларусь... Томас Бон напаўняе схему папулярнай гульні „Горад – краіна – рака” беларускім кантэнтам: тры часткі яго артыкула – гэта ўрбаністычны нарыс пра Мінск, экалагічны

(і часткова паліталагічны) нарыс пра Белавежскую пушчу, а таксама гісторыка-культуралагічны нарыс, прысвечаны Прыпяці і Палессю, на тэрыторыі якога калісьці каціла свае хвалі Герадотава мора. Мануэль Гілардучы ўвасабляе свае ўражанні ад трох беларускіх гарадоў – Мінска, Брэста і Гродна – у рэчышчы ўспрыняцця беларускай рок-музыкі (перадусім у выкананні гурта „N.R.M.”). Наяўнасць варыянтаў Мінск/Менск аўтар актыўна абыгрывае праз прызму дэканструкцыйных падыходаў – „на радасць Жаку Дэрыда”. Калі наяўнасць трох варыянтаў назвы горада *Nowogródek* – Новогрудок – Навагрудак накіроўвае Генрыха Кіршбаўма шляхам гістарычных асацыяцый часоў напалеонаўскіх войнаў, то трыяда тапанімічных варыянтаў Озаричи – Азарычы – *Ozarich* адлюстроўвае, на думку Тобіаса Хаберкорна, адпаведна, рускую, беларускую і яўрэйскую традыцыі ў намінацыях мясцовацяў. Той жа даследчык акцэнтую адмысловае значэнне вёскі і наогул сялянскай тэмы ў беларускім культурным кантэксце. Мала ведаючы пра саму краіну, ён ужо шмат ведаў пра прэзідэнта Лукашэнку, які разам з сынам выходзіў у поле, каб выбіраць бульбу (с. 90). Вёска ў Беларусі часам пачынаецца на ўскрайку горада – дастаткова завярнуць за роў дома.

І ўсё ж найбольш яркія ўражанні пакінулі па сабе беларускія гарады. Для Алісы Мюлер Мінск – гэта горад, у якім нішто не адпавядае адно аднаму. Прыгажосць гарадскога ландшафту ўзнікае ў кропцы супярэчнасці паміж горадам узорнага сацыялізму і рэканструяванымі рэшткамі цэнтра горада (с. 156–157). Надзвычайнай цеплынёй прасякнуты вобраз Салігорска, створаны Ленартам Петрыкоўскім. Праз адчуванне „майго Салігорска” – з бюстамі Леніна, з эклектычным музеем – аўтар прыходзіць да ўсведамлення „маёй Беларусі”, у якой вызначаецца адметнасцю і сельская мясцовасць, і гарадская, якая адчуваецца як транзітная зона – але адначасова і як самабытны рэгіён; як русіфікаваны, саветызаваны – і ўсё ж беларускі край. „Гэта краіна, у якой вы адчуваеце сябе еўрапейцам – аднак суровы позірк Леніна сочыць за вамі” (с. 179).

Вельмі важны мэсэдж прагучаў у заключным эсе – Яна Патрыка Цэлера: нельга давяраць турыстычнаму даведніку (нават з аўтарытэтнай выдавецкай серыі *Lonely Planet*), калі хочаш спазнаць Беларусь. Бо гэты даведнік прапануе эфектную і спакусліваю метафару Беларусі як пакета сапсаванага малака дзесьці ў задняй частцы халадзільніка: кожны ведае, што яно благое, але ўсе хочуць яго панюхаць. Тым часам Патрык, абапіраючыся на ўласны досвед, распавёў, „як малако ціха і незаўважна зрабілася смачным” – менавіта такі загаловак мае яго эсе. Але трэба прыкласці намаганні, трэба дзеля спазнання Беларусі адмовіцца ад стратэгіі выглядання ў вакно вагона на перон у Брэсце, на якім можна заўважыць адно „бабушку з піражкамі”. Праз такое адмаўленне прайшлі многія аўтары кнігі.

Томас Бон прыводзіць прызнанне нямецкага журналіста, што Беларусь – „найскладанейшая краіна ў свеце”, якая, аднак, паводле меркавання Алісы Мюлер, „нікога ад сябе не адпускае – незалежна ад таго, нарадзіўся ты тут ці толькі пачаў кантактаваць з ёю” (с. 154). У сваю чаргу, не хочацца адпускаяць

(дакладней, выпускаць з рук) гэтую надзвычай цікавую кнігу, якая, бясспрэчна, вартая таго, каб дайсьці і да беларускага чытача. Няхай неўзабаве – на радасць не толькі Жаку Дэрыда, але і ўсім беларускім інтэлектуалам – з’явіцца версія *Падарожжаў у Беларусь...* у перакладзе на беларускую мову. Беларускі чытач знойдзе тут шмат „інфармацыі да роздуму”, паводле выразу з культавага савецкага серыялу пра савецкага шпіёна Шцірліца. У любым выпадку кніга напісана спрактыкаванымі, мудрымі і – што немалаважна – дасціпнымі навукоўцамі. Таму сённяшні нямецкі чытач *Падарожжаў у Беларусь...* увесь час пераходзіць ад гістарычна-пазнавальнага да побытава-смейнага, ад спрэчнага да аксіяматычнага, ад элегічнай задумнасці да выяў жывога вірлівага жыцця сучаснай Беларусі. Патэнцыйны беларускі чытач знойдзе ў прапанаваных эсэ штосьці кампліментарна-настальгічнае, штосьці вельмі карыснае і павучальнае, штосьці, магчыма, крыўднае для сябе і не зусім прыемнае, аднак – *Honni soit, qui mal y pense*.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Bâzlepkiņa, Aksana. (2014). Vobrazy belaruskih klasikaŭ u SMI i literatury. U: *Žurnalistyka-2014: stan, prablemy i perspektyvy*. Вып. 16. (s. 515–517). Minsk: BDU. [Бязлепкіна, Аксана. (2014). Вобразы беларускіх класікаў у СМІ і літаратуры. У: *Журналістыка-2014: стан, праблемы і перспектывы*. Вып. 16. с. 515–517. Мінск: БДУ].
- Bohn, Thomas M; Rutz, Marion (hrsg.). (2020). *Belarus-Reisen. Empfehlungen aus der deutschen Wissenschaft* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Lewis, Simon. (2019). *Belarus – Alternative Visions: Nation, Memory and Cosmopolitanism*. Oxford: Routledge.
- Martysŭk, Natëla. (2017). Sučasny dyskurs farmiravannâ belaruskaj nacyânal'naj identyčnasci: analiz skrytyh sënсаŭ manipulâtyŭnaj stratëgiï, *Acta Albarutenica*, 17, s. 205–216. [Мартысюк, Натэла. (2017). Сучасны дыскурс фарміравання беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці: аналіз скрытых сэнсаў маніпулятыўнай стратэгіі, *Acta Albarutenica*, 17, с. 205–216].